
Иқтисодий судлар фаолиятида халқаро ҳуқуқ актларини қўллаш
Суд амалиёти шундан далолат берадики, халқаро ҳуқуқий меъёрлар нафақат суд қарорларининг моддий асоси бўлиб хизмат қилади, балки кўп ҳолатларда қарор чиқариш амалиётига ҳам таъсир кўрсатади.

Йирик инвестиция низолари бўйича ишлар бевосита Олий суд томонидан, қолган инвестиция низолари инвесторнинг илтимосига кўра Қорақалпоғистон Республикаси суди, вилоят ва Тошкент шаҳар судлари томонидан биринчи инстанция суди сифатида кўриб чиқилади.

Иқтисодий процессуал кодекснинг 33-моддасида белгиланган умумий қоидага кўра, юрисдикция юридик шахс давлат рўйхатидан ўтказилган жойда белгиланади. Бундан ташқари, эксклюзив ва шартномавий юрисдикция тушунчаси, ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган фактларни белгилаш бўйича ишларнинг юрисдикцияси, банкротлик ҳолатларининг юрисдикцияси ва шартнома юрисдикцияси мавжуд.

МДХ конвенциясида юрисдикция ҳолатлар тоифасига қараб фарқланади: шахсларни муомалага лаёқатсиз, бедарак йўқолган ёки вафот этган деб тан олиш ва ўлим фактини белгилаш, никоҳни бекор қилиш, эр-хотиннинг шахсий ва мулкӣ муносабатлари, ота-оналар ва болалар ўртасидаги ҳуқуқий муносабатлар, оталик, фарзандликка олиш, мерос, мулкӣ ҳуқуқлар, зарарни қоплаш.

“Хўжалик фаолиятини амалга ошириш билан боғлиқ низоларни ҳал қилиш тартиби тўғрисида”ги шартномада норматив хусусиятга эга бўлмаган давлат ва бошқа органларнинг актларини бекор қилиш, шунингдек, хўжалик юритувчи субъектларга бундай актлар билан боғлиқ зарарларни қоплаш ёки хўжалик юритувчи субъектларга нисбатан ўз вазифаларини нотўғри бажариш натижасида келиб чиқадиган ҳолларда эксклюзив юрисдикция назарда тутилади.

Ташқи иқтисодий операциялардан келиб чиқадиган низолар хўжалик юритиш тартибида тарафларнинг ёзма келишуви асосида кўриб чиқилади. Бундай низоларга нисбатан халқаро шартномалар юрисдикция масалаларини ҳам ҳал қилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эл фуқаролари ва юридик шахслар Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ва юридик шахслар билан тенг асосда ўз ҳуқуқларининг муҳофазаси билан таъминланади.

Хорижий субъект иштироки суд олдида тарафлар томонидан тақдим қилинган ҳужжатларни баҳолаш вазифасини қўяди. Ҳужжатлар тегишли тарзда расмийлаштирилган бўлиши керак. Агар ҳужжатлар Конвенцияда иштирок этувчи давлатлардан келиб тушса, бунда улар легаллаштиришдан озод қилинади, бундай ҳужжатларда махсус штамп-апостил қўйилиши шарт.

Фуқаролик, оилавий ва жиноий ишлар бўйича ҳуқуқий муносабатлар ва ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги МДХ Конвенцияси легаллаштириш талабларини кўзда тутмайди.

Судлар шуни ҳисобга оладики, процессуал ҳужжатларни тақдим қилиш тартиби ҳам миллий қонунчилик, ҳам халқаро шартномалар билан белгиланиши мумкин.

Халқаро шартномалар билан белгиланган ҳужжатларни тақдим қилиш тартибига риоя қилмаслик суд қарорини бекор қилишга олиб келиши мумкин.

Турли давлатларга тегишли бўлган тарафлар ўртасидаги низоларни кўриб чиқишда судлар томонидан ҳуқуқни қўллаш учун танлаш муаммоси юзага келади. Амалдаги қонунни белгилашда тарафларнинг ўзлари томонидан қонун танлаш устуворлик қилади. Амалиёт шуни кўрсатадики, тарафлар кўпинча “қонун танлаш тўғрисида” битим тузадилар ва бу турли давлатларнинг қонунчилиги нуқтаи назаридан шубҳа туғдирмайди. Агар тарафлар қонун танлашга рози бўлмасалар, амалдаги қонунни аниқлаш мезони шартнома тузиш жойи ҳисобланади.

Умумий қоида бўйича тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари шартнома тузиш жойи қонунларига кўра белгиланади.

Миллий қонунчилик ва тегишли халқаро шартнома қоидалари ҳуқуқий ҳамкорликдан келиб чиқадиган муносабатларга татбиқ этилади. Суд топшириқларини ижро этиш асоси халқаро шартномалар ва ички қонунчилик саналади. Хорижий суд топшириқларини ижро этишда судлар халқаро шартномаларга таянади.

Судлар халқаро шартномаларнинг қоидаларини ҳисобга олмаган ва буюртмани бажариш бўйича ҳужжатларни нотўғри тузган ҳолатлар мавжуд. Шунингдек, баъзан судьялар буйруқларнинг бажарилишини асоссиз равишда кечиктирадилар, бу эса пировардида ишнинг моҳияти бўйича кўриб чиқилишининг кечикишига олиб келади. Ушбу камчиликларга қарамай халқаро шартномалар асосида ёрдам кўрсатиш бўйича етарли тажрибага эга. Амалиёт шуни кўрсатмоқдаки, халқаро ҳуқуқ меъёрларини қўллаш суд органларининг доимий функцияси саналади. Судлар қарор чиқаришда мустақил ҳуқуқий асос сифатида халқаро-ҳуқуқий меъёрлардан фойдаланадилар.

Халқаро нормаларни суд томонидан қўллашнинг ҳуқуқий асослари халқаро ҳуқуқ ва шартномаларнинг умумэътироф этилган принциплари ва нормаларини ўз ичига олувчи ҳамда суд фаолиятини бевосита тартибга солувчи актлардир. Суд аризасини ҳуқуқий тартибга солишнинг ички манбаларини уларнинг функционал мақсадига кўра таснифлаш мумкин.

Биринчи гуруҳга судларга халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган принциплари ва нормаларини ҳамда халқаро шартномаларни мустақил равишда қўллашга рухсат берувчи ҳуқуқий ҳужжатлар киради. Иккинчи гуруҳ судларга миллий қонунчилик нормалари билан халқаро-ҳуқуқий нормаларни биргаликда қўллашни белгилувчи ҳуқуқий ҳужжатлардан иборат. Энг кенг тарқалган ҳуқуқий актларнинг учинчи гуруҳи эса низоли-ҳуқуқий ҳолатларда халқаро шартномалар нормаларининг судлар томонидан устувор қўлланилишини назарда тутди.

Фарғона вилоят судининг иқтисодий
ишлар бўйича судьяси

Мамадалиев Бахромжон Шарибжонович

2022-09-13 13:18:50